

УДК: 631.115.13+631.115.11(4)

Ковальчук О.Д., к.е.н., доцент, Житомирський національний агроеконічний університет

**КОРПОРАТИВНІ ТА СІМЕЙНІ ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА:
АРГУМЕНТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Kovalchuk O.D., Candidate of science in Economics (PhD), Associate Professor, Zhytomyr National Agroecological University

**CORPORATE AND FAMILY FARM: ARGUMENTS OF THE EUROPEAN
EXPERIENCE FOR UKRAINE**

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються основні переваги та недоліки корпоративного та сімейного фермерства, досліджуються розміри та кількість фермерських господарств в країнах-членах ЄС-28, Україні. Дані питання аналізуються у контексті сталого розвитку сільських територій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: корпоративна ферма, сімейна ферма, сталий розвиток, сільські території.

ANNOTATION. The main advantages and disadvantages of corporate and family farming are discussed in the article, the size and number of farms in the EU-28 member states and Ukraine also studied. These issues are analyzed in the context of sustainable rural development.

KEYWORDS: corporate farm, family farm, sustainable development, rural areas.

Постановка проблеми. Історично основною виробничою ланкою аграрного сектору економіки багатьох країн були сімейні ферми. Однак, зміни умов господарювання призвели до виникнення нового типу виробничого агроформування – корпоративної ферми. Така ферма, як правило, має значні розміри і часто є учасником вертикально-інтегрованої структури (холдингу). Втручання держави у дані процеси (надмірне подрібнення або зростання агроформувань) є актуальним, якщо вони створюють загрозу сталому землекористуванню, сільському розвитку, ефективній конкуренції, громадському здоров'ю або навколишньому середовищу. Сімейні ферми та корпоративні господарства виконують різні функції та мають різну спеціалізацію. Перші не здатні забезпечити достатній експорт сільськогосподарської продукції і вирішити питання глобальної продовольчої безпеки, а другі - реалізувати завдання соціального спрямування: працевлаштування сільського населення, підтримки життєздатності сільських громад. Крім того, сімейні ферми потребують набагато більшої державної підтримки, ніж корпоративні.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. Питання організаційних форм і розмірів функціонування аграрних формувань відносно не нові для вітчизняної агроекономічної науки. Останнім часом дослідники приділяють чимало уваги результатам діяльності «несімейних» корпорацій на українських землях. Суттєвий внесок у вирішення даних проблем зробили відомі вітчизняні дослідники: В. Г. Андрійчук, О.А. Біттер,

С. І. Дем'яненко, В.К. Збарський, М. М. Коцупатрий, Ю. О. Лупенко, В. М. Нелеп, П. Т. Саблук, Г. В. Черевко, В. В. Юрчишин та ін. Однак, актуальним залишається вивчення європейського досвіду та визначення напрямів розвитку аграрного сектору України з врахуванням сучасних особливостей. Розвиток корпоративного сільського господарства в Україні при

зводить до депопуляції в сільській місцевості, деградації сільських громад і вимагає детального комплексного аналізу.

Виділення невирішених проблем та формулювання цілей статті.

Процес формування корпоративних структур є об'єктивним наслідком економічного розвитку та результатом дії наступних чинників: зростання населення світу і відповідно попиту на продовольство, альтернативні джерела енергії; урбанізації та формування крупних торгових мереж; відмови крупних інвесторів від вкладень у фінансовий сектор.

Свого часу ряд сучасних розвинутих економік пройшли через період обмеження максимального розміру землеволодінь, аби попередити «ленд-лордизм» або захистити традиційні для них малі сімейні ферми. Дане питання залишається відкритим і для України. Відповідь на нього слід шукати в іншій площині, а не серед обмежень площ землі у володінні та/або оренді. Можливо, більш обґрунтованим є підхід антимонопольного законодавства, яке в принципі не забороняє домінування і монополізм, але категорично забороняє і суворо карає зловживаннями ними. Під таким зловживанням можна розуміти і перешкодження вступу у бізнес нових – малих – гравців.

У сучасному глобалізованому світі (та в межах регіональних економіко-інтеграційних утворень) надто суворе регуляторне середовище в одній країні є чинником, який очікувано спрямує інвестиційні кошти у країни з більш сприятливим регуляторним середовищем, крім випадків, коли жорсткий регуляторний режим застосовується в унікальних, неповторних умовах. Так, запровадження обмежень на діяльність аграрних корпорацій в Україні може спрямувати аграрні інвестиції у сусідню Росію та інші країни.

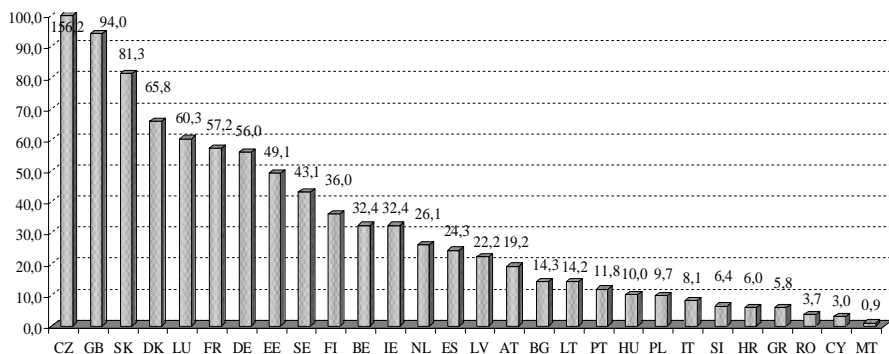
Виклад основного матеріалу. Дані щодо розмірів ферм по країнах світу є досить різноманітними. Розмір аграрних формувань визначається по-перше історичними умовами формування галузі, спеціалізацією (тваринництво, рослинництво, диверсифікована, вертикально-інтегрована ферма), поточними умовами господарювання, і по-друге - приписами законодавства чи заходами земельної реформи та економічної політики.

В усіх розвинутих країнах і тих, що розвиваються, професійне сімейне фермерство є переважаючою та найбільш гнучкою й сталою формою господарювання. Генеральна Асамблея ООН на своїй 66-й сесії проголосила 2014 Міжнародним роком сімейних фермерських господарств (МРСФГ) і закликала FAO сприяти його проведенню у співпраці з урядами, установа

ми системи ООН і відповідними неурядовими організаціями. Головна мета МРСФГ - "сприяти інформуванню міжнародної громадськості і забезпечити підтримку національних програм, націлених на збільшення вкладу сімейних і дрібних фермерських господарств в скороченні масштабів бідності в сільських районах з метою забезпечення сталого розвитку сільських районів і продовольчої безпеки" [1, с.2]. Завдання МРСФГ-2014 - допомогти сімейним фермерським господарствам бути в центрі сільськогосподарської, екологічної та соціальної політики держав, виявивши прогалини і визначивши нові можливості для просування по шляху рівноправного і збалансованого розвитку. Це сприятиме становленню активного діалогу та співробітництва на національному, регіональному та глобальному рівнях з метою забезпечення інформованості та усвідомлення труднощів, з якими стикаються дрібні фермери, а також визначення ефективних способів сприяння сімейним фермерським господарствам.

Темі сімейних фермерських господарств велика увага приділяється також і в Стратегічній рамковій програмі FAO. У цьому контексті одним із пріоритетних напрямків роботи FAO в Європі та Центральній Азії є надання урядам рекомендацій щодо політики підтримки стійкої інтенсифікації виробництва малих фермерських господарств. Нова регіональна ініціатива Регіонального відділення FAO по Європі та Центральній Азії "Розширення прав і можливостей дрібних і сімейних фермерських господарств" спрямована на розширення прав і можливостей дрібних і сімейних фермерських господарств та сільських жителів з метою підвищення стійкості джерел засобів до існування і доходів та забезпечення продовольчої безпеки в сільських районах за рахунок відкриття доступу до ринків і більш активної участі в розробці політики.

У Європі сімейні фермерські господарства є центральною ланкою сільського господарства та економіки сільських районів. У країнах ЕС-28 в 2010 р. налічувалося 11,9 млн. сімейних ферм, з яких 7 млн. були розташовані в 13 нових державах-членах ЄС (рис. 1,2) [2, с. 48]. Їх частка в загальній кількості фермерських господарств ЕС-28 становила 97%. Однак багато сімейних ферм є дрібними господарствами; в 2010 р. в країнах ЕС-28 налічувалося 5,7 млн. ферм, що володіли не більше 2 га землі. В одній лише Румунії число таких ферм становило 2,7 млн.

CZ – Чехія; GB – Великобританія; SK – Словачія; DK – Данія; LU – Люксембург; FR – Франція; DE – Німеччина; EE – Естонія; SE – Швеція; FI – Фінляндія; BE – Бельгія; IE – Ірландія; NL – Нідерланди; ES – Іспанія; LV – Латвія; AT – Австрія; BG – Болгарія; LT – Литва; PT – Португалія; HU – Угорщина; PL – Польща; IT – Італія; SI – Словенія; HR – Хорватія; GR – Греція; RO – Румунія; CY – Кіпр; MT – Мальта

Рис. 1. Середній розмір фермерських господарств країн - членів ЄС-28 у 2010 р., га

Практично в усіх європейських країнах спостерігається консолідація ферм, зростає їх фізичний та економічний розмір: якщо кількість ферм між 2003 та 2010 роками зменшилася в цілому у ЄС на 8%, то площа земель у обробітку – лише на 0,5%. Консолідацію ферм – які в цьому процесі найчастіше залишаються класичними сімейними підприємствами - слід відрізняти від формування крупних корпоративних, часто вертикально інтегрованих аграрних компаній, що ніяким чином не пов'язані із фермерськими родинами і сільською місцевістю.

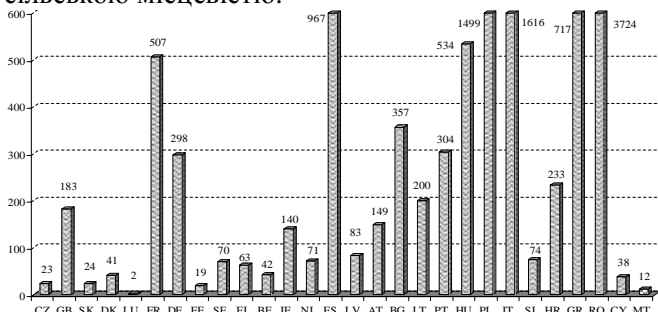

Рис. 2. Кількість фермерських господарств країн - членів ЄС-28 у 2010 р., тис.

В Україні значну групу становлять сільськогосподарські підприємства із площею земель 1-3 тис. га, а середній фізичний розмір підприємства перевищує 450 га і є одним з найбільших в Європі та серед найбільших в світі (спадок колективізації) (табл. 1.) [3, с.129]. Аграрні формування, розмір яких не перевищує 1 тис. га, володіють (орендують) лише 21,7 % площі сільськогосподарських угідь. Науковці і практики стверджують, що корпоративні, несімейні ферми у своїй діяльності рано чи пізно досягають межі, де не існує жодних переваг у порівнянні із малою фермою, яка може на контрактній основі залучати сучасну техніку та винаймати консультантів у разі потреби. А наявність таких переваг може свідчити про загальну викривленість економічної ситуації в країні (місця України у різноманітних рейтингах – конкурентоздатності, корумпованості, рівня життя тощо як раз можуть слугувати доказом такого викривлення) [4].

Таблиця 1.

**РОЗПОДІЛ ДІЮЧИХ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ
ЗА РОЗМІРОМ С.-Г. УГІДЬ У 2013 Р.**

Групи підприємств	Усього	Відсотків до загальної кількості	Площа с.-г. угідь, тис.га	Відсотків до загальної площі с.-г. угідь підприємств
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	47475	85,4	21760,0	100,0
у тому числі площею, га				
до 5,0	5018	9,0	16,0	0,1
5,1–10,0	3752	6,7	29,5	0,1
10,1–20,0	4790	8,6	74,3	0,3
20,1–50,0	13305	23,9	504,3	2,4
50,1–100,0	5283	9,6	383,3	1,8
100,1–500,0	7253	13,0	1776,1	8,2
500,1–1000,0	2668	4,8	1910,4	8,8
1000,1–2000,0	2534	4,6	3637,2	16,7
2000,1–3000,0	1256	2,3	3053,3	14,0
3000,1–4000,0	614	1,1	2128,0	9,8
4000,1–5000,0	319	0,6	1415,8	6,5
5000,1–7000,0	339	0,6	1964,2	9,0
7000,1–10000,0	166	0,3	1401,4	6,4
більше 10000,0	178	0,3	3466,2	15,9
Підприємства, що не мали с.-г. угідь	8155	14,6	-	-

Джерело: за даними Державної служби статистики України [3, с. 130]

Сімейні фермерські господарства (в Україні – 40752) змушені конкурувати з корпоративними формами господарств у продовольчому виробничо-збутовому ланцюзі. Іноді дрібні сімейні фермерські господарства виключаються зі стандартного процесу розміщення замовлень і продовольчого виробничо-збутового ланцюга навіть із-за необхідності укладання значної кількості контрактів (рис. 3) [3]. Пошук балансу інтересів слід здійснювати не у знищенні або дискримінації одного типу господарств на користь другого типу, а у максимальному використанні і підсиленні тих переваг, що мають агроформування обох типів.

Рис. 3. Кількість діючих в Україні аграрних формувань у 2013 р.

Індустріалізація виробництва, розвиток технологій, що потребує значних капіталовкладень, глобалізація створили умови для корпоратизації аграрного виробництва, для входження у цей – дотепер ще здебільшого сімейний бізнес – крупних інвесторів, зростання масштабу виробництва в рамках одного агроформування. Як наслідок, кількість сімейних ферм де-що скоротилася, але вони не втратили своїх позицій.

Малі сімейні ферми і великі корпоративні господарства мають право на існування одночасно, але повинні виконувати різні функції. Завдання сімейних ферм – розширювати асортимент виробництва, годувати місцеве населення, слугувати економічною опорою сільських громад, працевлаштувати сільське населення, підтримувати агроландшафти. Завдання корпорацій – інвестувати у орієнтоване на експорт крупнотоварне виробництво у рослинництві і тваринництві. Відповідно різними повинні бути режими оподаткування, експорту, надання державної допомоги.

Запровадження в Україні обмежень на площу земель в оренді, крім очікуваних наслідків, може мати і неочікувані. По суті, цей підхід ніби повер

тає Україну на 20 років назад, у період крупних, більш-менш рівних за фізичними розмірами колективних господарств. Та очікувати, що повернення до такої ситуації викличе і відповідні позитивні наслідки – такі як розвинуте тваринництво та висока зайнятість сільського населення – марно, тому що Україна сьогодні існує у глобальній економіці з вкрай ліберальним імпортомним режимом.

Сімейні фермерські господарства можуть об'єднуватись в сільськогосподарські кооперативи, групи виробників, фермерські асоціації та партнерські мережі для того, щоб скористатися ефектом економії на масштабі при виробництві фермерської продукції, закупівлях споживаних факторів виробництва та маркетингу продукції. Кооперація також сприяє посиленню політичного впливу. Такі об'єднання можуть дозволити скоротити витрати, підвищити доходи і розширити знання фермерів.

Висновки. Таким чином, і корпоративні, і сімейні фермерські господарства відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, сталого розвитку, створення робочих місць, розвитку на місцях і соціальної єдності в сільських районах.

Будучи важливим сільськогосподарським виробником, корпоративні господарства вносять основний внесок у забезпечення продовольчої безпеки, а сімейні ферми підвищують різноманітність продукції рослинництва, тваринництва та садівництва, яка здатна задовольнити найрізноманітніші потреби раціонів харчування для підтримки активного і здорового способу життя. Більшість фермерських родин регіону своїми культурними коренями пов'язане з фермерством і землеробством, що особливо характерно для господарств, що знаходяться в сімейній власності протягом тривалого часу. Сімейні фермерські господарства вносять значний внесок у стале використання природних ресурсів, тим самим закладаючи фундамент для майбутньої продовольчої безпеки.

Основними чинниками, що визначили структуру аграрних формувань і значимість сімейних ферм в Україні, є законодавство та політичні заходи в частині земельних реформ і реструктуризації колишніх господарств.

Література

1. ФАО: Международный год семейных фермерских хозяйств (МГСФХ) в Европе и Центральной Азии / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/meeting/030/mj624r.pdf>

2. Agriculture in the EU. Statistical and Economic Information Report 2013. – European Union, 2014. – 337 p.

3. Статистичний щорічник України за 2013 р. / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.

4. Реформування земельних відносин в Україні (ГО ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні») / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.myland.org.ua/>

Reference

1. FAO: International Year of Family Farming (IYFF) in Europe and Central Asia / [Electronic resource]. — Available at: <http://www.fao.org/ilocrep/meeting/030/mj624r.pdf>

2. Agriculture in the EU. Statistical and Economic Information Report 2013. — European Union, 2014. — 337 p.

3. Statistical Yearbook of Ukraine for 2013 / Ed. by Oleksandr H. Osaulenko. — K.: State Statistics Service of Ukraine, 2014. — 534 p.

4. Land Reform Policy in Ukraine (NGO Center for «Land Reform Policy in Ukraine») / [Electronic resource]. — Available at: <http://www.myland.org.ua/>

Статтю подано до редакції 25.02.15 р.